

БАЗОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОНЯТТЯ «ОБРЯД» НА ПРИКЛАДІ ПРАКТИК У ХРИСТИЯНСТВІ

Іван Градинар,

здобувач вищої освіти другого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
к. ф.-м. н., старший викладач кафедри
системного аналізу та теорії оптимізації
Ужгородського національного
університету
e-mail: vgradinar@gmail.com

Науковий керівник: **Елла Бистрицька,**
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії та
релігієзнавства Тернопільського
національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Обрядовість у християнстві є досить розвиненою. З метою кращого розуміння історичного і соціального аспектів обряду, місця, ролі, суті й призначення обрядів у житті віруючих, необхідно глибоко досліджувати різні, пов'язані з обрядами питання. У даній роботі проведемо загальний огляд базових характеристик поняття «обряд» та умовно класифікуємо їх за вимірами. Також наведемо цитати з праць, які аргументують важливість бачення обрядовості крізь ці призми на прикладі християнства для кращого розуміння її історії в минулому, сьогоденні й для майбутніх перспектив.

Обряд – сукупність установлених звичаєм дій, пов'язаних з побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов [1]. Такі поняття як обряд, ритуал, церемонія, традиція, звичай та ін. тісно пов'язані між собою.

Для ясності і кращого розуміння базових характеристик «обряду», їх умовно можна розділити на три важливі, на нашу думку, виміри:

1. Смисловий.
2. Соціальний.
3. Часовий.

Для наукового дослідження і вивчення духовного в обрядах особливо важливим є смисловий вимір, у якому буде розглядатися внутрішнє (невидиме, духовне, зміст), зовнішнє (видиме, форма) і загально-описове (суть, загальні відомості). Цей вимір можна також охарактеризувати, як

духовно-матеріальний або, згідно з працею «Ритуал як символічна форма соціальної комунікації», частково як просторовий [2].

Нами виокремлено також соціальний вимір, оскільки будь-який обряд має важливі характеристики відносно самої людини (індивідуальне), її оточення (колективне, спільнота, суспільство) і Бога (абсолютний).

За часовим виміром можна виділити наступні характеристики: часові межі виконання, повторюваність, календар, історія, історичні передумови та післяумови, тенденції, динаміка, сприйняття часу.

Подібні до запропонованих характеристик та їх вимірів можна зустріти, наприклад, у дуже близькій за змістом праці «Ритуал як символічна форма соціальної комунікації», у якій звертається увага на такі величини ритуального, як простір і час, злиті воедино у архаїчному світогляді [2]. Соціальний аспект обрядів описується через просторову величину як «соціальний час та простір» [2, с. 105]. Смысловий вимір нашого дослідження частково перетинається також із просторовою величиною, як стверджується у вже згаданому нами дослідженні Ганни Нівні [2, с. 107].

Ще одним прикладом подібних думок є робота «Ritual, time, and eternity», у якій розглянуто різні аспекти часового виміру обрядів: частота і тривалість обрядів, буденні й святкові періоди та ін. [3]. А зв'язок між незмінюваним, вічним, святим та істинним, а також зв'язок часових характеристик обрядів з соціальними відносинами піднімає наше розуміння обряду взагалі до рівня, коли **смысл, соціум і час** зливається у єдину кінцеву ціль – ідеальне неземного сприйняття і **смысл** найвищого порядку – відповідно у наших трьох вимірах: **смысловий – «духовне і священне», соціальний – «божественне і абсолютне», часовий – «вічне»** [3].

У наступних цитатах з наукових праць та публікацій можемо побачити важливість розглянутих нами вимірів характеристик обряду: **смыслового (СМ, цитати 1-17), соціального (СОЦ, 2-16) та часового (ЧАС, 3-18)**:

1. СМ: «Ми вважаємо поділ ритуалів на внутрішні і зовнішні недоцільним, оскільки межа в цьому разі виявляється занадто хиткою. Справді, неможливо здійснювати ритуал ззовні, зовсім не задіюючи при цьому емоційну сферу. Так само для проведення ритуалу, що вимагає задіяння внутрішніх ресурсів, необхідні зовнішні приготування, нехай навіть мінімальні (певна поза, вибір відповідного простору-часу)» [2].

2. СМ-СОЦ: «Всі ці символічні продукти та речі є важливою частиною свята, за допомогою якої людина долучається до вищого та вічного» [4].

3. СМ-СОЦ-ЧАС: «Ритуалізм (за Р. Мертоном) – адаптивна поведінкова модель, згідно з якою члени суспільства відкидають або знецінюють культурні цілі, занижують планку власних цілей і соціальної мобільності, але діють у межах соціально схвалюваних норм і традицій» [5].

4. СМ-СОЦ-ЧАС: «Але не треба забувати, що зовнішні народні звичаї та традиції, які прикрашають святкування Христового Воскресіння, є лише формою, але не змістом урочистості. Навіть більше – сама Пасха Христова як свято складається не лише з прославлення воскресіння Спасителя з мертвих, але також нерозривно поєднана із вшануванням усього, що передувало цьому» [6].

5. СМ-СОЦ-ЧАС: «Євангелісти вважали, що релігією кожної людини має бути не зовнішній обряд, а внутрішнє служіння Богу «духом та істиною». Це означає, що кожен має в душі і від душі вірити в Бога, а не просто виконувати певні традиції чи обряди, які вони вважали ідолопоклонством. На таку тезу їх спонукало поверхнєве служіння Богу православних вірян, яке зводилось саме до зовнішнього виконання обрядовості, без розуміння її змісту» [7].

6. СМ-СОЦ-ЧАС: «Значення найвищого порядку є не референтним, а станом буття. Саме цей стан буття може оживляти вічне і священне в деяких ритуальних виступах і, у свою чергу, може породжувати відчуття божественного» [3] (пер. авт.).

7. СМ-СОЦ-ЧАС: «Популярне нині явище псевдосвята несе в собі відчутну небезпеку та є значною морально-етичною проблемою. Маючи в своїй основі, як правило, бізнес-привід, будучи змодельованим з символів, пов'язаних зі споживанням, подібне свято є мертвим у духовному плані. Вимагаючи від учасників матеріальні ресурси, ефемерне за своєю природою псевдосвято не спроможне дати їм натомість нічого справді значущого в духовному сенсі» [2].

8. СМ-СОЦ-ЧАС: «Зі свого боку я спробую розрізнити церемоніал, приклад якого наведений вище, що полягає лише у наданні певної форми й урочистості діям і промовам, які використовуються у повсякденному житті, і як протилежний приклад – ритуал культу святих, котрий полягає у збагаченні символіки, що використовується у церемоніалі, свідомо приписуючи дії і слова потойбічному світу» [8].

9. СМ-СОЦ-ЧАС: «Комплекс історичних причин і культурних впливів обумовив і такі характерні принципи віри і життя як примат чуттєвого над раціональним, колективного над індивідуальним, практики над віровченням, церковного над соціальним, що і досі має соціальні прояви в суспільно-політичній пасивності, контркультурності, нерозвиненості особистісного начала, відчуження від суспільства» [9].

10. СМ-СОЦ-ЧАС: «Зрештою, саме під впливом контактів із заходом, відбулися певні трансформації в середовищі євангельсько-баптистської спільноти. Поступово сформувалися два основні види помісних церков – консервативний і модерністський («ліберальний»). Відмінність консервативних в основному зводилась до підтримання традиційного стилю одягу, проповідей і музики. В «ліберальних» до цього ставилися більш поблажливо. Оскільки молодь була охоча до нововведень,

модернізовані богослужіння виявилися привабливими для молодих людей, а також тих, хто пережив навернення в умовах нового часу... У богословському відношенні в середовищі євангельських протестантів в Україні домінують консервативні, навіть фундаменталістські настрої» [10].

11. СМ-СОЦ-ЧАС: «Цілісну структуру народного календаря складає послідовне співвіднесення його ієрархічних одиниць (рік: місяць: тиждень: день: година: мить). Одночасно існує й інше групування одиниць часу: за сезонами, за циклами (природними, місячними, святковими)» [11].

12. СМ-СОЦ-ЧАС: «За цим сумним святом «бога часу» йшло веселе святкування «бога сонця», яке називалося «днем непереможного сонця» і здійснювалося з особливою урочистістю при імператорі Юліані Відступнику, на честь народжуваного сонця і в очікуванні нового року, тобто в той час, коли повернення сонця ставало помітним. На противагу такому язичницькому торжеству Церква перенесла з 6 січня на 11 днів назад день згадування Різдва Христового – день Народження «Незаходимого Сонця Правди» [12].

13. СМ-СОЦ-ЧАС: «Дотримання щоденних звичок та ритуалів відіграє важливе значення у житті дитини. Насамперед, вони підтримують у неї стан безпеки, впевненості у теперішньому та майбутньому, в кризових життєвих ситуаціях вирівнюють емоційне забарвлення дитини та знижують тривогу, допомагають адаптуватися до нових умов життя та місця проживання. Вироблені сімейні ритуали укріплюють дитячобатьківські взаємостосунки, взаєморозуміння, формують у дитини цінності та пріоритети. Ритуали дозволяють налагодити режим дня дитини, привити корисні звички та відповідальність» [13].

14. СМ-СОЦ-ЧАС: «Ви сказали за паску, за яйця, які ми красим, ну а при чому тут ковбаса? А хрін, який ми ложимо в кошик? А масло? Яке воно має відношення до Пасхи? Ніякого! Увесь цей кошик в християнському розумінні до Пасхи ніякого відношення не має. Але він дійсно увійшов в нашу традицію і його треба брати і готувати, бо це радість духовна, яка сьогодні виражається і в радості тілесній. Був піст, тепер можна все попробувати, поїсти» [14].

15. СМ-СОЦ-ЧАС: «Напередодні Воскресіння Христового хотілося б нагадати, з якої події ми взагалі звершуємо святкування. Адже у людей уже повністю змінилися акценти щодо вшанування цієї надзвичайної події. Сьогодні людство живе маркетинговими мірками, забуваючи про основу. Великдень – то зовсім не про писанки та паски. Воскресіння Христове – то перш за все подія духовна, отже, мусить вшановуватися молитвою, нашою присутністю у храмі чи приєднанням до цієї молитви у форматі онлайн. А ми, на жаль, готуючись до цього свята, усі сили

покладаємо на те, аби «вимити вікна» чи «накрити стіл»... Усі традиції християнського святкування Великодня – то ті надбання, якими ми можемо похвалитися за час підготовки до цього свята – Великого посту. А якщо цієї підготовки не було від слова «взагалі», то і Великдень у його першопочатковому розумінні теж, швидше за все, людина не зрозуміє... Передусім – це неусвідомлене вшанування цієї події. На жаль, багато хто думає, що найголовніше, то – «аби батюшка «побризкав» кошечка», потім випити чарчину, закусити свяченим і, за хороших погодних умов, поїхати «на природу» (ну, або з друзями зібратися вдома і продовжити «святкування»). Також починають з'являтися різні забобони, які переважають не лише вчення церкви, а й здоровий глузд» [15].

16. СМ-СОЦ-ЧАС: «Те, що християнський Великдень має багато спільного із давнім язичницьким святом рівнодення, є відомим фактом. Охрестивши Русь, князь Володимир повинен був забезпечити не лише номінальний, а й фактичний перехід до нової релігії. Християнські храми будувались на місці колишніх капищ, а багато язичницьких звичаїв трансформувались на новий лад. Свій відгомін вони знайшли й у святі Христового Воскресіння – багато із тих стародавніх традицій збереглись донині й добре знайомі кожному з нас» [16].

17. СМ-ЧАС: «Не дивно, що протестанти, котрі не шанують святих покровителів, розцінювали дні народження як якусь підміну...» [8].

18. ЧАС: «Однією з особливостей цієї форми переживання подій є зміна сприйняття часу учасниками обряду. В рамках ритуалу час може змінювати свій темп і вектор, і сучасний індивід прагне до подібного відходу від стрімких повсякденних ритмів» [2].

Висновки. У даній роботі запропоновано три виміри, відносно яких базові характеристики поняття «обряд» можна умовно розподілити: смисловий, соціальний і часовий. Відповідно до цих трьох вимірів наведено деякі базові характеристики. Також досліджено наукові праці та публікації, які наочно аргументують важливість розуміння таких характеристик і їх вимірів з позиції обрядів у християнстві. Подальший більш детальний аналіз характеристик поняття «обряд» і їх вимірів представляє науковий інтерес, оскільки розуміння різних аспектів обряду може допомогти у більш глибокому дослідженні історії, якості й динаміки християнських практик і обрядовості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980. URL: <https://sum11.com.ua/obriad/> (дата звернення: 30.04.2025 р.).
2. Нівня Г. О. Ритуал як символічна форма соціальної комунікації: дис. на здоб. наук. ступ. к. філос. н. Одеса: ПДПУ, 2010. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1802/1/Nivnya.pdf> (дата звернення: 30. 04. 2025 р.).
3. Rappaport R. Ritual, time, and eternity. *Zygon*. 1992. Vol. 27, № 1. С. 5–30. URL: <https://www.zygonjournal.org/article/12413/galley/25203/download/> (дата зверн.: 30.04.2025

- р.).
4. Димид М. Про традицію готувати великодній кошик і освячувати їжу. *Релігія в Україні*. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/9559-pro-tradiciyu-gotuvati-velikodnij-koshik-i-osvyachuvati-yizhu.html (дата звернення: 30.04.2025 р.).
 5. Велика українська енциклопедія. Електронна версія. URL: [https://vue.gov.ua/Ритуалізм_\(за_П._Мертоном\)](https://vue.gov.ua/Ритуалізм_(за_П._Мертоном)) (дата звернення: 30.04.2025 р.).
 6. Митрополит Епіфаній. Воскресіння надії. *Українська правда*. 20 квітня 2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2025/04/20/7508228/> (дата звернення: 30.04.2025 р.).
 7. Кравчук Б. Євангельські християни та баптисти Київської губернії: особливості віровчень. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія: *Історичні науки*. Вип. 43. С. 90. URL: <http://nv.idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01/Випуск-43..pdf#page=90> (дата звернення: 30.04.2025 р.).
 8. Агюлон М., Кюїзенє Ж. Вільний діалог про нашу ідентичність та громадянство. *Народна творчість та етнографія*. 2006. № 6. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20147/08-Agulhon.pdf> (дата звернення: 30.04.2025 р.).
 9. Черенков М. Перспективи розвитку євангельського протестантизму в Україні. *Релігія в Україні*. URL: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/7940-perspektivi-rozvitku-yevangeliskogo-protestantizmu-v-ukrayini.html> (дата звернення: 30.04.2025 р.).
 10. Панич О. Інституалізація євангельського протестантизму в Україні (1990-ті–2000-ні роки). *Протестантизм в його історії і сьогоденні (до 500-ліття християнської конфесії)*. С. 55–66. URL: <https://uars.info/prints/ur/77/13.pdf> (дата звернення: 30.04.2025 р.).
 11. Чебанюк О. Народний календар у традиційній картині світу українців. *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 6. С. 41–45. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20266/05-Chebaniuk.pdf> (дата звернення: 30.04.2025 р.).
 12. Бойко П. (протоієрей). Розділення свята Втілення Христового на два окремих свята. *Труди Київської Духовної Академії*. 2016. № 16. С. 17–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tkda_2016_16_4 (дата звернення: 30.04.2025 р.).
 13. Роль ритуалів у житті дитини. *Helpchild.org.ua*. URL: <https://helpchild.org.ua/post/rol-ritual-v-u-zhitt-ditini> (дата звернення: 30.04.2025 р.).
 14. Великодній кошик в християнському розумінні до Пасхи ніякого відношення не має, Михаїл. *Конкурент*. URL: <https://konkurent.ua/publication/135750/velikodniy-koshik-v-hristiyanskomu-rozuminni-do-pashi-niyakogo-vidnoshennya-ne-mae-mihail-video/> (дата звернення: 30.04.2025 р.).
 15. Що класти у святковий кошик, як розговлятися, чи можна йти на цвинтар? *Кременчуцький ТелеграфЪ*. URL: <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10116951-scho-klasti-u-svjatkovij-koshik-jak-rozgovljatisja-chi-mozhna-jti-na-cvintar.html> (дата звернення: 30.04.2025 р.).
 16. Яриш О. «Язичницький» Великдень: п'ять цікавих фактів. *Львівський портал*. 06.04.2015. URL: <https://portal.lviv.ua/article/2015/04/06/105238> (дата звернення: 30.04.2025 р.).